

Søren Jonæsøns Udkast til en Kirkepsalmebog.

Af Anders Malling.

Da Kingo var halvt færdig med sit salmebogsarbejde, blev hans »Vinterpart« forelagt for kongen, som den 25. jan. 1690 befalede¹, at den skulde indføres til advent samme aar, skønt den endnu kun var den første halvdel af en salmebog, ordnet efter kirkeaaaret. Alle kirker skulde købe den, og Kingo fik eneret paa at trykke den i 20 aar. Fire uger senere, den 22. febr., blev dette tilbagekaldt², og alle udsendte eksemplarer af bogen inddragne. Der var for saa vidt grund nok til kritik. Kingo havde selv digtet halvdelen af salmerne, og dem havde han ladet trykke i versform, mens de fleste af de gamle og nye salmer af andre forfattere blev trykt paa prosa. Det saa pretentiøst ud. Han havde udeladt ikke faa af de gamle salmer, og andre havde han omdigtet. Nogle af de gamle salmer, som han ikke maatte røre³, havde han vel ladet staa, men han havde tillige i visse tilfælde ladet dem ledsage af nyere oversættelser eller forbedringer, saa de fremtraadte i dobbelte former. Hans værk var derved svulmet op til 267 numre, og naar man tager salmernes daværende længde i betragtning, undrer det ikke, at allerede den første halvdel af salmebogen udgjorde et digert værk. Naar nu en anden halvdel kom til, og naar man desuden tilføjede søndagsteksterne og bønnebogen, vilde det blive et

¹) Thomas Kingo: »Samlede Skrifter«. Udg. af Hans Brix, Paul Diderichsen og F. J. Billeskov Jansen. Bd. V, s. 234 ff.

²) Anf. værk, bd. V, s. 237 ff.

³) Kongens befaling til Kingo af 27. marts 1683 om udarbejdelse af en ny salmebag (Fyns bispearkiv, stiftets alm. breve 265) er offentliggjort i »Danske Kirkelove samt Udvalg af andre Bestemmelser etc. 1556—1683«, udg. af Holger Fr. Rørdam, III, Kjob. 1889, s. 548—550.

monstrum at arbejde med, en stor bekostning for menigmand at købe og en mægtig indtægt for Kingo at indkassere.

Dermed var salmebogssagen foreløbig standset, og først i slutningen af det næste aar, den 2. nov. 1691, blev det i al stilhed befalet den unge domprovst i Roskilde, Søren Jonæson, at gøre et nyt forsøg paa at samle en moderne kirkesalmebog⁴. Søren Jonæson⁵ var født i Aarhus d. 14. april 1656; han havde faaet sin teologiske attestats 1678; han havde 1680—82 været udenlands med Poul og Jacob Vinding,

⁴) Søren Jonæsons »Udkast til en Kirkepsalmebog«, som det almindeligt kaldes, findes i en renskrift, foretaget af en skriver, i Karen Brahes bibliotek i Landsarkivet for Fyn (Anne Riisings katalog A V, 6; Vogel-sang 141). Det er et smukt værk i folio paa 457 sider, men uden noget egentligt titelblad. Dog er der paa første blad noteret følgende med Søren Jonæsons egen haand:

»Befalet at gøres 2. Nov. 91

Ofverskreven d. 1. jan 93.

Paa ny befalet at forandres

d. 4. Juni 1697

ofverskrevet d. 9. Aug. derefter.« [ingen underskrift]

Senere har Karen Brahe skrevet paa samme blad, paa langs ad folio-siden: »uden tvil er H: Mag: Søren Jonæson, fordum Dom-proust i Roschild dette verks author; thi Hand bekiender sielf i skrifvelsen til Censores, at Hand ingen ny psalmer haver giort, som Hand holdt for ufor-nødent, men alleniste har ofversadt nogle af Tydsken paa Dansk; da dette arbejd nu igien H: Doct: Kingo dog er allernaadigst betroed, blev alle disse M: Jonæsons ofversatte psalmer i Kirke-Psalmebogen indførte, som de og i dette Mss: er at finde, hvilket ved conference kand merkis.« Det lyder, som om Søren Jonæson døde før Kingo; det modsatte var tilfældet. Skrivelsen til Censores (det teologiske fakultet? salmebogskommissionen?) kendes desværre ikke. Det er en misforstaaelse, at alle Søren Jonæsons oversættelser blev optaget i kirkesalmebogen; det skete kun med 8 af 25.

⁵) Brandt og Helweg: »Den danske Psalmedigtning« I, Kjøb. 1846, »Omrids af Forfs Levnetsløb«, s. 54 (forkortes i det følg. til: »BH I—II«). N. J. Skaar: »Norsk Salmehistorie« I, Bergen 1879, s. 72—73. H. Blom Svendsen: »Norsk Salmesang« I, (Bibl. Norv. Sacra VIII), Bergen 1935, s. 100. J. Paludan i Bricka VIII, s. 553—4. Bjørn Kornerup i Dansk biogr. Leks. XII, s. 80—81. Kirkeleks. f. Norden II, 679. Kirkehist. Saml. 3. r., V (1884—86), s. 427, 545, 548 f.; 5. r., I (1091—3), s. 535.

der var sønner af den bekendte teolog, filolog og jurist, etatsraad Rasmus Vinding, og derefter havde han været hovmester for Poul Hals, der var søstersøn af geheimeraad og oversekretær i det danske kancelli, Mathias Moth⁶. Denne havde naaet sin høje embedspost i kraft af stor dygtighed og arbejdsevne, men muligvis ogsaa under indflydelse af, at hans søster Sofie Amalie Moth var Christian den Femtes elskerinde. Denne mægtige mands indflydelse er maaske en af grundene til, at Søren Jonæson allerede 1691 blev sognepræst og provst ved Roskilde Domkirke⁷. Moth har formentlig ogsaa været kendt med Søren Jonæsons poetiske evner. De havde vist sig allerede 1680, da han udgav »Den Prophete Jonas udi Danske Vers forfattet«, et værk i letløbende alexandrinere; man har jo lov til at tænke sig, at den unge teolog har haft en vis forkærlighed for navnet Jonas. Men Moth har maaske ogsaa paa anden maade været kendt med Søren Jonæsons alsidige litterære interesser.

Tillige maa man tænke paa den øjeblikkelige situation. Oversekretæren for de danske sager, Bolle Luxdorph, var faldet 1690 sammen med Kingos Vinterpart⁸. Moth, som havde de norske sager under sig, overtog da tillige de danske sager, og det er derfor ganske naturligt, at han tager sig af salmebogssagen efter en lille pæve og overgiver den til en mand, som han har tillid til.

Søren Jonæson tog fat paa følgende maade. Han lod et eksemplar af Cassubes salmebog af 1677 indbinde med store hvide blade mellem de forholdsvis smaa tryksider⁹. Denne

⁶) P. K. Thorsen i *Bricka* XI, s. 485—88. — C. O. Bøggild Andersen i *Dansk biogr.* Leks. XVI, s. 158—9.

⁷) Rigsarkivet, Sjæll. Registre 1691. 41. 3. marts.

⁸) G. L. Wad i *Bricka* X, s. 487—8. — C. O. Bøggild Andersen i *Dansk biogr.* Leks. XIV, s. 610—11.

⁹) »Egenhændigt udkast af Mag. Søren Jonæssen« (Thott 461—462, 4°, Kgl. Bibl.). Dette manuskript er egenhændigt, men maa ikke forveksles med det førnævnte endelige »Udkast til en Kirkesalmebog«. Det indeholder paa de hvide blade kun Søren Jonæsons bearbejdelser af de gamle danske salmer, som staar paa de trykte sider, derimod ingen af hans oversættelser. Materialet er endnu ikke ordnet og kun foreløbig bearbejdet. Dette Ms. betegnes i det følgende som »Forarbejde«.

salmebog rummede næsten alt, hvad der var i brug af danske salmer, men frem for alt havde den et stort afsnit, hvor salmerne var ordnet efter kirkeaaaret. Her udvalgte han først alle de salmer, der skulde bruges ved den almindelige gudstjeneste, dernæst de salmer, der var saa gængse og fastslaaede, at der ikke kunde være tale om at undvære dem, — og her udviste han større konservatisme end Kingo. Endelig udvalgte han de salmer, som var nødvendige, naar bogen skulde ordnes efter alle helligdagene. Paa de hvide blade ud for den trykte tekst skrev han da sin bearbejdelse, hvis salmen ikke var saa god, at den ikke behøvede at fikses op, eller hvis salmen ikke hørte til det lille antal »urørlige«, som skulde optages uændrede. Derefter fulgte naturligvis et overblik over stoffet. I det store og hele var der salmer nok. Men der manglede en del festsalmer, og i det sidste aarhundrede var der desuden opstaaet en herlig salmedigtning i Tyskland, som burde repræsenteres bedre. Det medførte, at han oversatte 25 tyske salmer. Men selv digtede han ikke en eneste.

Han var en hurtig arbejder. Efter 14 maaneders forløb var hans værk færdigt; det er i sin første skikkelse dateret 1. jan. 1693¹⁰. Det begynder med Morgen-Psalmer, Aften-Psalmer, Maaltids-Psalmer, Psalmer til Bededagene i Ugen og endelig Psalmer, som bruges hver Søndag; dette sidste afsnit rummer 10 salmer, iberegnet de efter højtiden skiftende Kyrier. De er alle »uforandret indført«, som det ogsaa var paalagt Kingo. Men et par af dem er alligevel ledsaget af omdigtninger, for at de skulde kunne »siungis bedre«.

Derefter følger værkets hovedafsnit, salmerne til hver søn- og helligdag. Der er fire salmer til hver dag, som f. eks. opføres paa følgende maade:

Psalmer til 1. Advents Søndag.

50. Gud Fader oc Søn oc Hellig Aand

(Gud Fader Søn oc Hellig Aand etc.)

¹⁰) Denne datering er som nævnt egenhændig, hvilket let kan fastslaaes ved sammenligning med skriften i »Forarbejde«.

51. Guds Søn er kommen af Himmelen ned
(Guds Søn hand kom af Himmelen ned etc.)
52. Fryd dig du Christi Brud (etc.)
53. Herre Christ Gud Faders eenbaarne
(O Christe Guds eenbaarne Søn etc.)

Salmerne er altsaa numrerede, hvilket dengang var noget nyt og ikke engang blev gennemført i Kingos salmebog. Ud for numret skrives den gamle begyndelseslinje; derunder anføres den ændrede tekst, hvis begyndelseslinje her anføres i parentes, for saa vidt som denne ogsaa er ændret. Ved nr. 52 er teksten ogsaa ændret, men ikke begyndelseslinjen, som derfor kun anføres een gang. Hvis en salme slet ikke er ændret, enten paa grund af sin kvalitet eller paa grund af sin anseelse, skrives ovenover: »uforandret indført«. Det er dog kun de færreste, ca. 30 af 266.

Ved mange af de oversatte salmer anføres den tyske begyndelseslinje som overskrift. Derefter tilføjes f. eks. »D:M: Luth:« Ogsaa ved enkelte danske salmer er der forfatterangivelser, f. eks. »M:H:Th:« (Magister Hans Thomissøn). Hvis der en søndag anvendes en salme, som forhen er brugt, anføres kun begyndelseslinjen, og da uden nummer.

Planen for en stor helligdag kan se saaledes ud:

Psalmer til 1 Pintzdag.

- Kyrie Gud Fader alsomhøyste
I Christne som bekiende dend
Nu bede vi den Hellig Aand
176. Christ den Hellig Aand etc: uforandret
Den samme forandret.
Christ din Aand os sende (etc.)
O Hellig Aand kom til os ned
Kom Gud Skaber O Hellig Aand
177. O Heiliger Geist du Höchstes gut
Melod: Af dybsens nød raaber Jeg
O Hellig Aand du skat saa skøn (etc.)
178. Kom Wehrter Heiliger Geist

Melod:

Kom værdig Hellig Aand (etc.)

Pinsekyriet og de to første salmer er uden nummer; deres tekst er altsaa tidligere anført. 176 er det gamle pinsevers, som ikke maatte ændres, men Søren Jonæson kan dog ikke afholde sig fra at anføre en forbedret form som et alternativ. De to næste er nummerløse og tidligere anført. Nr. 177 har en tysk begyndelseslinje til overskrift, derefter en dansk melodiangivelse og saa en dansk tekst paa 5 vers. Nr. 178 ligesaa, blot med den forskel, at der er skrevet »Melod:« uden at en saadan er anført; den er maaske ikke fundet eller fastlagt endnu. Der er intet navn paa den tyske forfatter, heller ikke paa den danske oversætter, og hvis den danske tekst da ikke findes hos Cassube 1677, gaar man ud fra, at oversætteren er Søren Jonæson selv.

Det kunde synes at være en dristig slutning, men den støtter sig yderligere paa følgende. I Kingos salmebog er der optaget 8 af de saaledes anførte salmer. I det ufuldstændige forfatterregister, som kun nævner de salmer, man kender forfatteren til, er 6 af disse betegnet som Søren Jonæsons. Brandt og Helweg anfører bl. a. 6 salmer, der ikke er blevet optaget i salmebøgerne (BH I, 490, 492, 496, 502, 503, 504) og gaar ogsaa ud fra, at det er Søren Jonæsons, skønt de i hans Udkast kun er betegnede paa den nævnte maade. Endelig er de 17 salmer, der er betegnet paa samme maade, men ikke blev optaget i Kingos salmebog, forsvundet fra jordens overflade og ikke at finde i nogen salmesamling, hverken før eller senere. Thi da salmebogskommissionen havde gjort sit uddrag, blev Søren Jonæsons Udkast henlagt i arkivgraven og først fremdraget 150 aar senere af Brandt og Helweg. F. eks. er ingen af disse 17 optaget hos Johs. Laverentzen¹¹, som 1709 udgav den sid-

¹¹) Født i Ribe o. 1648, kongelig haandskriver ved Geheimearkivet, historisk og numismatisk forfatter, direktør ved kongens bogtrykkeri, senere med titel af konsistorialassessor. Døde 1729. Anders Sørensen Vedel var hans oldefader paa mødrene side. Se iøvrigt Dansk biogr. Leks. XIV, s. 177.

ste »fuldkomne« salmebog¹², efter nummerantallet kaldet »Tusindogti«, hvorimod han optager alle de 8, som nu var trykt i Kingos salmebog.

Af de 266 salmer, som findes i udkastet, er der kun 31, som ikke findes hos Cassube. Af disse er 6 mærket »A.B.«, hvilket maa betyde Anders Bording. Det er følgende:

209. »Dend ædle glædens Skat«, 11 vers. »Tusindogti« nr. 885.

222. »Jeg icke noksom kand med ord«, 7 vers. »Tusindogti« nr. 779.

260. »Beklemte Siel! hvad vilt du vanke«, 8 vers. »Tusindogti« nr. 285. Brandt og Helweg I, 431.

263. »Min kummerfulde Siel i mig«, 22 vers. »Tusindogti« nr. 739.

264. »Arme hierte, du med Skiæl«, 14 vers. »Tusindogti« nr. 778. Brandt og Helweg I, 432.

265. »Hvem skal jeg min Angst klage«, 12 vers. »Tusindogti« nr. 780, Brandt og Helweg I, 433.

Brandt og Helweg har optaget 3 af disse salmer efter J. Brunsmands »Den siungende Himmel-Lyst«, men »Tusindogti« har dem alle, og har øjensynligt kendt den samme kilde som Søren Jonæson.

Det maa derfor være berettiget at slutte saaledes: En salme, som anføres med anonym tysk overskrift og anonym dansk oversættelse, og som ikke findes hos Cassube 1677, det maa være Søren Jonæsons.

Der er to undtagelser, og det er i dette tilfælde ikke nogen frase, at de nærmest bekræfter regelen. Den ene er nr. 2, »O Gud, du fromme Gud«, som anføres uden tysk overskrift; men det er let at se, at det er Joh. Heermanns »O Gott, du frommer Gott«. Og Heermann var just en af de tyske salmedigtere, som Søren Jonæson flittigst oversatte. Denne salme fremkom senere i Pontoppidans salmebog nr.

¹²) »En Ny og Fuldkommen Dansk Psalme-Boog/ indeholdendes 1010 Psalmer etc.« Kiøb. 1709.

318, men i en anden oversættelse fra 1734¹³. Det andet tilfælde er »Maa Mand ey see med drøvelse«, hvor man (maaske afskriveren) ligeledes har glemt at anføre den tyske original, som her er sværere at finde. Der er ikke faa tyske salmer, der har et lignende indhold paa samme versemaal og i et omtrent tilsvarende verseantal. Men ved at gennemgaa passionssalmerne i Lüneburgersalmebogen af 1686,¹⁴ som ligger til grund for Søren Jonæsons oversættelser, kan det alligevel fastslaas med sikkerhed, at det er Ernst Chr. Homburgs »O Falsche Treu! O Heucheley!«, som her er oversat. I det ene tilfælde drejer det sig altsaa om en af hans yndlingsdigtere, i det andet om en tekst i den tyske salmebog, som han brugte som forlæg for sine oversættelser.

Efter salmerne til kirkeaaet slutter værket med nogle mindre afsnit: »Psalmer over Cathechismen«, der igen er inddelt efter katekismens fem parter, »Bede-Psalmer«, hvorunder nogle »Bede-Psalmer for Kongen«, »Poenitenze Psalmer«, »Tacke Psalmer«, »Reyse Psalmer«, »Døds Psalmer« og endelig »Adskillige (dvs. forskellige) Aandelige Psalmer«.

Samlingen slutter med tre registre; det første henviser til et eller andet vers i de optagne salmer, som kan egne sig som prædikestolsvers paa alle aarets helligdage. De to andre er alfabetiske, det første ordnet efter salmernes gamle begyndelseslinjer med de nye tilføjede, det andet efter de nye begyndelseslinjer med de gamle tilføjede.

Af Søren Jonæsons oversættelser blev som nævnt 8 optaget i Kingos salmebog, og de gik alle videre til de følgende salmebøger, Pontoppidans, Guldbergs, Roskilde Konvents,

¹³) Oversat af Birgitte Christine Kaas i »Nogle Aandelige Psalmer« 1734, men i Pontoppidans salmebog noget ændret, bl. a. under hensyn til en tidligere oversættelse af B. C. Ægidius. Birgitte Kaas var datter af Hans Kaas til Hastrup i Jylland, fra 1673 til 1687 amtmand over Smaalenenes og Frederiksstads amter i Norge. Her blev hun født 2. okt. 1682; 1713 blev hun viet til oberstløjtnant Henrik Jørgen Huitfeldt, senere general løjtnant. Hun døde 14. aug. 1761 paa sin fødegaard Elingaard i Norge. Af hendes salmer blev 17 optaget i Pontoppidans salmebog.

¹⁴) Om denne se senere!

Kirke og Hjem samt den Nordslesvigske. Men den Nordslesvigske optog endnu een til afløsning af den hidtil brugte oversættelse, nemlig »Jesus, du min glæde« (Joh. Franck: »Jesu, meine Freude«), hvor man hidtil havde brugt en oversættelse af Birgitte Kaas, lappet med et vers af Ægidius¹⁵. Af bearbejdelserne af de gamle salmer, som aabenbart var hovedsagen i Søren Jonæsøns værk, brugte man kun een, saa vidt jeg kan se, nemlig Resens¹⁶ »O Hierte kiere Jesu Christ«, som var i en sølle forfatning, men blev meget forbedret i rim og rytme under Søren Jonæsøns haand, saa den kunde gaa ind i Kingos salmebog og beholde sin plads i salmebøgerne til denne dag. Naar man ikke brugte flere af bearbejdelserne, skyldes det væsentlig, at det konservative princip sejrede helt i kommissionen: De gamle salmer skulde bevares i den gamle form.

Kommissionen var maaske ikke helt sikker paa dette fra begyndelsen. Vist er det i hvert fald, at Søren Jonæsøns udkast blev sendt tilbage til ham 4. juni 1697, for at han kunde foretage en del ændringer. Han rettede da noget i renskriften af 1. jan. 1693 og sendte værket tilbage 9. aug. 1697¹⁷. Men det ses intetsteds, at han har tænkt paa at føre salmerne nærmere til den gamle tekst. Det blev derfor ved

¹⁵) Den ogsaa tidligere nævnte Bertel Christian Ægidius, eller Gjødese, blev født 1673 i Bylderup i Sønderjylland som søn af sognepræsten Gjøde Laurensen. Fra 1701 til sin død 1733 var han sognepræst i Varnæs paa Sundved. Han var af Anders Sørensen Vedels Slægt, brøderson af den førnævnte Johannes Laverentsen og fætter til vajsenshuspræsten Enevold Ewald, Johannes Ewalds fader. Han udgav 1717 »En Nye Psalme-Bog«, ogsaa kaldet Flensborg-salmebogen efter trykkestedet eller Varnæs-salmebogen efter dens hjemsted. Den blev brugt i nogle mellemslesvigske sogne helt op til 1888. Heri var mange salmer af Ægidius selv, dels originale, dels oversættelser fra tysk.

¹⁶) Biskop Hans Poulsen Resen 1561—1638. Se dr. Bjørn S. Kornepus disputats med denne titel, 1928. Samme i Dansk biogr. Leks. XIX, 390—399. Kirkeh. Saml. 6. r., I, s. 297—304; 534—47; II, s. 33—83; 680—87.

¹⁷) Som det ses af Søren Jonæsøns tidligere omtalte egenhændige notat paa titelbladet.

de 8 oversættelser og den ene bearbejdelse. Derefter blev udkastet hengemt og næsten glemt¹⁸.

Som belønning for salmearbejdet fik han 1695 rang med de københavnske sognepræster. Provsten i Haarslev, Jørgen Karstens¹⁹, skrev ganske vist 1696 i en ansøgning om rang, at Søren Jonæsons anden hustru, Ellen, der var datter af Esaias Fleischer²⁰, sognepræsten ved Helligaandskirken i København, ikke vilde »cedere quinderne i Roschild«, og det var aarsagen til, at han ved den mægtige Mathias

¹⁸) I det salmebogsforslag, som kommissionen i april 1697 indsendte til kongens approbation (bilag til sjæll. miss. 1696, d. 17. marts, se Thomas Kingo: »Saml. Skr.« V, s. 258 flg.) er Kingos salmer mærkede i marginen med »D.K.« (doctor Kingo), mens Søren Jonæsons er mærkede »ny msc.« Dette »nye manuskript« er Søren Jonæsons renskrift. Ingen andre salmer synes at være mærkede paa tilsvarende maade. Der er kun ganske ubetydelige forskelle mellem forslaget og den endelige »Kingos salmebog«.

¹⁹) Jørgen Karstens, født i København 16. juli 1660, blev 1685 sognepræst i Brænderup og Ore og provst i Vends herred, 1688 paa grund af stridigheder med sin kirkepatron Erik Banner til Oregaard forflyttet til Haarslev, 1699 stiftsprovst i Odense, Kingos ven, men snart efter hans bitre fjende, død 23. juni 1717. Hans nævnte ansøgning lyser af slet skjult malice og misundelse, se Kirkeh. Saml. 5. r., I, s. 535. Endvidere Billeskov Jansen i Dansk biogr. Leks. XII, s. 347—8.

²⁰) Esaias Fleischer, f. 25. okt. 1633 i København, student fra Soro 1652. Efter faa aars studier herhjemme og langvarige studier i udlandet kom han hjem 1664, tog magistergraden 1665 og blev samme aar sognepræst ved Helligaandskirken i København. Han blev medlem af salmebogskommissionen 1696, men døde 5. febr. 1697, kort før den sluttede sit arbejde. Det er ikke utænkeligt, at han som Søren Jonæsons svigerfader har medvirket til, at der blev taget hensyn til dennes »Udkast«, og at det blev tilbagesendt til fornyet gennemsyn, i haab om, at flere af Søren Jonæsons oversættelser og bearbejdelser kunde komme med. Men det er mærkeligt, at denne returnering først finder sted, efter at kommissionen har indsendt sit arbejde til kongelig approbation. Det er dog muligt, at man hermed har tænkt paa den senere udkomne »hus-salmebog«, som kommissionen ogsaa skulde udarbejde. Se Bjørn Korne-rup i Dansk biogr. Leks. VII, s. 99—100, endvidere Kirkehist. Saml. 3. r. III, s. 492, 570—609; IV, s. 564, 593 f.; 5. r., I, s. 252.

Moths hjælp fik rang med sognepræsterne i København²¹. Det er mere naturligt og mindre ondsksfuldt at antage, at det var en løn for hans salmebogsarbejde. Kingo havde jo for sit arbejde faaet rang som — justitsraad!

Da der saa vidt mig bekendt intetsteds findes nogen samlet fortegnelse over Søren Jonæsøns salmer, skal en saadan gives her. Først de salmer, som blev optaget i Kingos salmebog og derefter, næsten som en selvfølge, gik videre til de senere salmebøger:

1. *Dend idræt Gud er tæckelig*, nr. 179, 7 vers, til 2. pinse-dag. BH 497. Efter G. W. Sacer²²: »Herr, auff dein Wort solls seyn gewagt«, 1665. Optaget i K, P 129, Gb 253, R 442 og 956, KH 292, SS 645, D 273.

2. *Gud Hellig Aand i tro os lær*, nr. 180, 3 vers, til 2. pinse-dag. BH 498. Efter Bartholomæus Ringwald²³: »Gott, heilger Geist, hilff uns, mit grund«, 1581. Optaget i K, P 285, Gb 246, E 583, R 266, KH 284, N 1, D 269.

3. *I Christne, som bekiende*, nr. 171, 4 vers, til 4. sønd.e. paaske. BH 494. Efter Georg Werner²⁴: »Frewt euch, jhr Christen alle«, 1639. Optaget i K, P 286, Gb 223, R 978, KH 281, N 264, D 254.

4. *I døden Jesus blundet*, nr. 157, 5 vers, til 2. paaske-dag. BH 491. Efter G. Werner: »Der Todt hat zwar ver-schlungen«, 1639. Optaget i K, P 100, Gb 186, E 576, R 225, KH 239, N 145, D 192.

5. *Jeg arme Synder træde maa*, nr. 187, 11 vers, til 3.sønd.

²¹) Vi ved ellers intet om, at Søren Jonæsøns hustru følte sig hævet over kvinderne i Roskilde; men det var i og for sig naturligt for hende at ønske sin mand den samme rang, som hendes fader havde.

²²) Gottfried Wilhelm Sacer, 1635—1699, kammeradvokat i Wolfen-büttel.

²³) Bartholomæus Ringwald, 1530—1598, sognepræst i Langfeld ved Sonnenburg.

²⁴) Georg Werner, 1589—1643, diakon ved Löbenichtkirken i Königs-berg.

e.trin. BH 499. Efter Joh. Heermann²⁵: »Ich armer Sünder komm zu dir«, 1630. Optaget i K, P 261, Gb 35, R 333 og 712, KH 368, N 315. Udeladt i D.

6. *O Hellig Aand du skat saa skøn*, nr. 177, 5 vers, 8 vers i originalen, men kun 5 i Søren Jonæsons forlæg, til 1. pinsedag. BH 495. Efter Barth. Ringwald: »O Heilger Geist, du höchstes Gut«, 1581. Optaget i K, P 130, Gb 244, E 582, R 267, KH 282, N 190, D 270.

7. *O Hellig Aand kom til os ned*, nr. 170, 7 vers, til 4. sønd.e.paaske. BH 493. Efter Michael Schirmer²⁶: »O Heilger Geist, kehr bey vns ein«, 1640. Optaget i K, P 124, Gb 243, R 271, KH 291, N 191, D 264.

8. *Veh mig at ieg saa mangelund*, nr. 200, 12 vers, til 11. sønd.e.trin. BH 501. Efter Joh. Heermann: »Weh mir, dass ich so offt vnd viel«, 1630. Optaget i K, P 259, Gb 291, E 268, R 332 og 919, KH 463, N 331, D 476, kun slutningsverset.

Hertil kommer bearbejdelsen af P. P. Resens »*O hjertekiære Jesu Christ*« (BH 576), nr. 133, 10 vers, til fasteugerne. Optaget i K, P 61, Gb 404, R 217 og 889, KH 210, N 125, D 175. Da det kun er en bearbejdelse, og vistnok den eneste anvendte, tælles den ikke med blandt Søren Jonæsons salmer.

9. *Jesu du min glæde*, nr. 124, 6 vers, til 2.sønd. i fasten. BH 503. Efter Joh. Franck²⁷: »Jesu, meine freude«, 1653. Salmen blev først optaget i P 441 i en anden oversættelse, væsentlig af Birgitte Kaas, v. 2 dog af Ægidius. Men N 343 kasserede denne oversættelse og fandt tilbage til Søren Jonæsons tekst. Ikke i D.

Derefter følger nu de oversættelser, som ikke er blevet brugt i salmebøgerne.

²⁵) Johann Heermann, 1585—1647, præst i Köben i fyrstend. Glogau.

²⁶) Michael Schirmer, 1606—1673, lærer ved latinskolen i »det graa kloster« i Berlin.

²⁷) Johann Franck, 1618—1677, borgmester i sin fødeby Guben i Niederlausitz.

10. *Her gaar et Lam oc Skylden bær*, nr. 137, 10 vers, til fasteugerne. BH 502. Efter Paul Gerhardt²⁸: »Ein Lämmlein geht und trägt die Schuld«, 1647. Den blev senere oversat af Brorson, hvis oversættelse blev benyttet i salmebøgerne.

11. *Hvad har du giort, at mand, O Jesu lille*, nr. 135, 15 vers, til fasteugerne. Efter Joh. Heermann: »Hertzliebster Jesu, was hastu verbrochen«, 1630. Den blev 1717 oversat af Ægidius, hvis oversættelse blev benyttet i salmebøgerne²⁹.

12. *Hvor faar ieg hvilested*, nr. 97, 12 vers, til 3.sønd.e. H. 3 K. Efter Joh. Heermann: »Wo sol ich fliehen hin«, 1630.

13. *Jesus ald mit Haab oc lid*, nr. 158, 10 vers, til 3. paa-skedag. BH 492. Efter Luise Henriette³⁰, kurfyrstinde af Brandenburg: »Jesus, meine Zuversicht«, 1653. Senere oversat af Fr. Rostgaard, hvis oversættelse »Jesus er mit Haab, min Trøst« gik ind i salmebøgerne.

14. *Jesu Christ, din lidelse*, nr. 138, 7 vers, til fasteugerne. Efter Siegmund von Birken³¹. »Jesu, deine passion«, 1663 (1653?).

15. *Kom værdig Hellig Aand*, nr. 178, 5 vers, til pinse-dag. BH 496. Efter Ernst Chr. Homburg³²: »Komm! wehrter heilger Geist«, 1659.

16. *Maa Mand ey se med drøvelse*, nr. 134, 11 vers, til fasteugerne. Efter Ernst Chr. Homburg: »O Falsche Treu! Ach Heucheley!« 1659.

17. *Nu er forstyrret Helveds magt*, nr. 156, 6 vers, til 2.

²⁸) Paul Gerhardt, 1607—1676, provst i Mittenwalde 1652, diakon ved Nicolaikirken i Berlin 1657, ærkediakon i Lübben 1669.

²⁹) »O'. Kiere JEsu, hvad har du bedrevet«, »En Nye Psalme-Bog« 1717, nr. 76.

³⁰) 1627—1667. Nyere hymnologer anser hende ikke for at være forfatteren, da hun ikke kunde tysk. Hun var født i Haag som Datter af Prins Heinrich Friedrich af Oranien.

³¹) Siegmund, el. Sigismund v. Birken (Betulus), 1626—1681, lærer og opdrager ved forskellige tyske hoffer.

³²) Ernst Christoph Homburg, 1605—1681, retskonsulent i Naumburg.

paaskedag. BH 490. Efter Michael Schirmer: »Der Hellenporten sind zerstört«, 1640.

18. *Nu fik hand til live*, nr. 152, 10 vers, til 1. paaskedag. Efter Ph. J. Spener³³: »Nun ist auferstanden«, 1676.

19. *O Drøvelse, O hierte Vee*, nr. 136, 8 vers, til fasteugerne. Efter Johann Rist³⁴: »O Traurigkeit! O Hertzeleid!« 1641. Den blev 1717 oversat af Ægidius »O drøvelse, o hertens vee« og gik ind i salmebøgerne.

20. *O død, hvor er din giftig braad*, nr. 155, 10 vers, til 2. paaskedag. Efter Lucas Backmeister³⁵ 1617, bearbejdet af Justus Gesenius³⁶ 1657: »Wo ist dein Stachel nun, o Tod«.

21. *O Gud, du fromme Gud*, nr. 2, 8 vers, Morgen-Psalmer. Efter Joh. Heermann: »O Gott, du frommer Gott«, 1630. Det er en senere, anonym oversættelse fra 1734, som gik ind i Pontoppidans og de senere salmebøger, se BH 660.

22. *O Gud ieg dig maa klage*, nr. 241, 11 vers. Poenitentze Psalmer. BH 504. Efter ukendt forf.: »Ach Gott ich mus dirs klagen«.

23. *O Gud med syndig Ord oc daad*, nr. 132, 12 vers, til fasteugerne. Efter Joh. Herrmann: »O Herr, mein Gott, ich hab zwar dich«, 1630.

24. *O Herre alting seer paa dig*, nr. 28, 10 vers, Maaltids Psalmer. Efter Joh. Rist: »Es wahrhet alles, Herr, auf dich«, 1654. Over denne salme er noteret »Almectige oc gode Gud«, som om det skulde være en bearbejdelse af denne; men det er det ikke. Den sidstnævnte, som findes i Cassube 1677 er Johann Horns³⁷ »Allmechtiger gütiger Gott«, oversat af

³³) Philipp Jacob Spener, 1635—1705, konsistorialraad og provst ved Nicolaikirken i Berlin, pietismens fader.

³⁴) Johann Rist, 1607—1667, præst i Wedel ved Elben i nærheden af Hamburg.

³⁵) Lucas Backmeister, d. 1608, professor i teologi ved universitetet i Rostock.

³⁶) Justus Gesenius, 1601—1673, overhofpræst og generalsuperintendent i Hannover. Se senere!

³⁷) Johann Horn, død 1547 i Jungbunzlau som forstander for det böhmiske brødreunitet. Udgav Brødremenighedens salmebog 1544.

Hans Thomissøn, som har tildigtet slutningsverset »I Jesu naffn gaa wi til bord«. Det er aabenbart Søren Jonæsøns mening, at den nye salme skal træde i den gamles sted.

25. *O Herre Christ du dyre Skat*, nr. 199, 8 vers, til 11. sønd. e. trin. BH 500. Efter Barth. Ringwald: »Herr Jesu Christ du höchsten Gut, du . . .«, 1588.

Her er altsaa 6 salmer af Joh. Heermann, 3 af Barth. Ringwald, 2 af Georg Werner, Mich. Schirmer, Ernst Chr. Homburg og Joh. Rist, 1 af G. W. Sacer, Joh. Franck, Paul Gerhardt, Siegm. v. Birken, Spener, Luc. Backmeister og to ukendte forfattere. Om disse oversættelser, for saa vidt som de var kendt fra salmebøgerne eller fra BH, skriver Rudelbach: »Men ganske særlig og i høieste Grad hæderlig Omtale ved Siden af *Kingo* fortjener hans store Modstander *Søren Jonæson* (†1717), der synes at have lagt det an paa en Modsætning imod *Kingo* i alle Retninger og paa sit Stade, nemlig som Oversætter af Tydske Mesterpsalmer, opnaaede en ubestridt og ubestridelig Rang. Alle-rede Udvalget af disse Psalmer viser den store Psalme-kyndige og Smagsdommer, ligesom Psalmerne selv ikke blot ere gjengivne med Troskab, Nøiagtighed og poetisk Virtuositet, men flere af dem fremstillede ligesom i høiere uforgængelig Glands, saa de vist vil blive sjungne, saalænge der er en syngende Menighed i Danmark«. Hertil føjer Skaar: ». . .og i Norge!«³⁸

Med den slags domme skal man vel i almindelighed være forsigtig, men det maa jo virkelig her indrømmes, at de 7 af de 8 i *Kingo* optagne salmer er bevarede til denne dag og har modstaaet den udrensning af dødt stof, som har fundet sted i »Den danske Salmebog«. Nogle af de 7 er blevet forkortede og een skaaret ned til et enkelt vers. Men Søren Jonæsøns salmer har virkelig haft betydelig holdbarhed. Det er tillige rigtigt, at nogle af dem er fremstillet »ligesom i en høiere uforgængelig Glands«. Det gælder om »Den idræt

³⁸) A. G. Rudelbach: »Om Psalme-Litteraturen og Psalmebogs-Sagen«, Kjøb. 1856, s. 343—4. — J. N. Skaar: »Norsk Salmehistorie«, I, s. 73.

Gud er takkelig«, »Gud Helligaand, i tro os lær«, »I døden Jesus blunded«, »I kristne, som bekende«, »O Helligaand, du skat saa skøn« og »Ve mig, at jeg saa mangelund«, at de har holdt sig bedre i Søren Jonæsons danske oversættelse end paa det tyske originalsprog.

Det spørgsmaal opstaar da uvilkaarligt, om der blandt de 17 salmer, der ikke blev optaget i K, kunde være nogen, som det i vore dage var værd at fremdrage. Allerede Landstad havde denne tanke for hundrede aar siden og stillede paa en rejse 1854 store forhaabninger til en undersøgelse af Søren Jonæsons manuskript, men han blev i nogen grad skuffet³⁹. Tredive aar senere fandt den sønderjydske salmebogskommission dog, at Søren Jonæsons oversættelse »Jesus, du min glæde«⁴⁰ var bedre end den hidtil anvendte og optog den i N 343. Der er stadig noget godt, ubrugt stof, som kunde egne sig for en salmebog, men det er alligevel tvivlsomt, om et forsøg paa at fremdrage det vilde falde heldigt ud. Et saadant nyt fund har ikke traditionens og folkets kærlighed at støtte sig til. Det maa kunne hævde sig overfor de langt større krav, som vi i dag stiller til en *ny* salme, efter at Brorson og Grundtvig har levet; og det kan ingen af Søren Jonæsons ubrugte salmer, saa vidt jeg kan se.

Efter at have set paa disse oversættelser, som de fremtræder, kunde man spørge om deres forhold til originalerne. Her maa man nu først give Rudelbach ret i, at Søren Jonæson har haft forstand paa at vælge. Derom vidner ikke blot hans oversættelser i sig selv; men der skete jo i høj grad det, efter at Søren Jonæsons manuskript var gemt og glemt, at andre gav sig til at oversætte de samme salmer og fik oversættelserne optaget i danske salmebøger. Endvidere har Rudelbach ret i, at Søren Jonæson gengiver teksten med

³⁹) H. Blom Svendsen: »Norsk Salmesang« I, s. 100.

⁴⁰) Kommissionen arbejdede ikke med Søren Jonæsons manuskript, men fandt hans oversættelse i Brandt og Helweg: »Den danske Psalmedigtning«, I, s. 413.

troskab og nøjagtighed. Men hvilken tekst? Har han oversat efter originalerne? Hvor vidt har hans kendskab til den tyske salmedigtning strakt sig?

Enten han nu har været mere eller mindre kyndig som salmeforsker eller dog som salmekender, er det naturligt at antage, at han som forlæg har brugt een eller flere af de mest kendte salmebøger fra dette aarhundrede. Et forsøg paa at undersøge en saadan antagelse, fører til et mærkeligt resultat. I Crügers »Praxis pietatis melica«⁴¹, vel uden sammenligning aarhundredets mest berømte salmebog, som kom i den ene udgave efter den anden, finder man kun en halv snes af de salmer, Søren Jonæsøn oversatte. I Runges Berlinersalmebog⁴² findes henved en trediedel, og i andre salmebøger fra aarhundredets midte er der endnu færre. Helt anderledes stiller det sig, naar man kommer frem til »Lüneburgisches Gesangbuch« 1686⁴³. Her findes alle Søren Jonæssøns 25 oversættelser. Ja, hvad mere er: sammenligner man originalteksten og lüneburgerteksten, hvori der ofte er ændringer eller forkortelser, kan man i 9 tilfælde fastslaa med sikkerhed, at han har fulgt lüneburgerteksten, mens man i alle de øvrige tilfælde intet kan fastslaa, fordi teksterne ligger saa nær hinanden, at det ikke gør noget udslag i oversættelsen.

⁴¹) »Praxis pietatis melica. Das ist Vbung der Gottseligkeit in Christlichen und Trostreichen Gesängen Von Johann Crügern«. . . . Berlin 1647. Man kender yderligere udgaver fra 1653 (5. udg.), 1656 (7. udg.), 1661 (10. udg.) og senere. Johann Crüger, 1598—1662, var kantor ved Nicolaikirken i Berlin, hvor Paul Gerhardt en tid var præst. Mange af Gerhardts salmer saa først lyset i Crügers »Praxis«, og nogle forsynet med Crügers melodier; se Otto Brodde: »Johann Crüger«, (Welt des Gesangbuches, Heft 13).

⁴²) »D. M. Luthers Vnd anderer vornehmen geistreichen und gelehrten Männer Geistliche Lieder und Psalmen. . . . Zu Berlin, Gedruckt und verlegt von Christoff Runge, Im 1653 Jahre.«

⁴³) »Lüneburgisches Gesangbuch/ Darinn 2000 so wol alte als neue geistreiche Lieder/ Aus den besten Autoren gesamlet/ und mit vielen neuen wolgesetzten Melodeyen und Kupffern gezieret . . . Lüneburg, Gedruckt und verlegt durch Johan Stern.«

I »Jeg arme synder træde maa« hedder det hos Joh. Heermann:

Ich armer Sünder komm zu dir
mit demütigem Herten;
O Gott, des Gnad ist für und für,
Bekenne dir mit Schmetzen. . . .⁴⁴

Lüneburg:

Ich armer sünder komm allhier
Mit hochbetrübtem herten,
O Gott, für deine gnadenthür,
Und klage dir mit schmetzen.

Søren Jonæson:

Ieg arme Synder træde maa
Med høybedrøvet hierte
Til Naadsens dør at banke paa
Oc klage der med smerte.

I »O Helligaand, du skat saa skøn« har Lüneburgersalmebogen af originalens 8 vers kun optaget v. 1, 5—8, og det er kun disse vers, Søren Jonæson oversætter. Noget absolut bevis er dette dog ikke, da allerede Crügers »Praxis« havde foretaget samme forkortning; men ogsaa et enkelt sted i teksten peger her mod Lüneburg.

I »Ve mig, at jeg saa mangelund« hedder det hos Heermann (8, 5—6):

Ich habe frembde Lust gesucht
Die doch zu trösten nicht vermocht.⁴⁵

Lüneburg:

Ich habe fremde lust gesucht
Die doch dein wort so hoch verflucht.

⁴⁴) »Das deutsche evangelische Kirchenlied des siebzehnten Jahrhunderts. Von Albert Fischer. . . hrsg. von W. Tümpel, Gütersloh 1904, I, s. 273 (forkortes i det flg. til »Tümpel«).

⁴⁵) Tümpel, I, s. 271.

Søren Jonæson:

De ting har ieg haft saare kier,
Som i dit Ord forbandet er.

Salmen »O Gud med syndig Ord oc daad« begynder hos Heermann »O Herr, mein Gott, ich hab zwar dich«⁴⁶, men overskriften hos Søren Jonæson lyder »Ich hab, o Herr, mein Gott, durch mich«, og saaledes er den just ændret i Lüneburg. Gsb. af 1661, og denne tradition gik videre i Lüneburg. Disse eksempler maa være nok.

Det var i virkeligheden saare naturligt, at han mellem de mange tyske salmebøger just standsede ved Lüneburger-salmebogen af 1686. Dengang havde hver betydelig by og hvert »land« i Tyskland sin egen salmebog, og det var uundgaaeligt, at de var forskellige, og at der i dem alle kom til at mangle værdifulde salmer. Saaledes var det ogsaa gaaet i Hannover, hvor Justus Gesenius og David Denicke⁴⁷ samlede en ny salmebog 1646 og i mange tilfælde bearbejdede teksterne. Denne hannoveranske salmebog, som fik stor indflydelse, blev 1646, 1648, 1652 og 1653 trykt i Braunschweig, men 1657, 1659 og 1660 i Lüneburg hos firmaet Stern. Paa denne baggrund samlede Johan Stern i 1686 en ny salmebog med biskoppelig velsignelse og anbefaling. Den er ikke at betragte som en almindelig kirkesalmebog, men som en »fuldkommen« salmebog, for det var just Sterns hensigt at udgive en bog, hvori der ikke manglede noget væsentligt, en bog, hvori der var saa mange salmer, hedder det i forordet, som der ikke tidligere havde været i nogen salmebog. Ja, der var 2002, og i 2. udg. 1695 blev antallet forøget til 2056! Her havde man altsaa »det hele«, populært sagt. Det var naturligt for Søren Jonæson at gribe efter denne nye bog, naar han søgte tyske salmer; men følgen blev, at han i en del tilfælde ikke fik originalteksten i hænde, men den fra Gesenius og Denicke stammende han-

⁴⁶) Tümpel, I, s. 279.

⁴⁷) David Denicke, 1603—1680, konsistorialraad i Hannover.

noveranske tekst, som naturligvis levede videre i det forlæggerfirma, hvor den hørte hjemme.

Det vilde være interessant, om man kunde fastslaa, at denne bog havde staaet paa Søren Jonæsons reoler i Roskilde; men det kan man ikke med sikkerhed. Det trykte auktionskatalog⁴⁸ over hans efterladte bøger, som »skal bortselgis i Prouste-Residencen ved Domkirken i Roeskilde, for prompt Betalning, Onsdagen den 8. Septembr. Aar 1717« røber intet. Mens man leder, undrer man sig over, hvad der findes, og hvad der ikke findes i denne forholdsvis lille bogsamling paa 367 bind. Der er naturligvis bibeludgaver, kommentarer, leksika, prædikensamlinger og et udvalg af datidens ligprædikener og ikke saa lidt kirkehistorie. Men der ud over er de klassiske græske og latinske digtere rigt repræsenterede, det gælder baade digte og skuespil. Af egentlig opbyggelseslitteratur er der ikke meget, og af salmelitteratur er der tilsyneladende kun følgende: »Doct. Kingos Psalmebog fra Aar 1689« (det er den forkastede »Vinterpart«), »Joh. Brunsmands⁴⁹ siungende Himmel-Lyst«. »Peter Svegnings⁵⁰ Morgenrøde«, »En liden tydsck Psalme-

⁴⁸) »Catalogus Paa Sal. Mag. Søren Jonæsons . . . hans efterlatt Bøger«, Kiøb. 1717.« (Kgl. Bibl., Kataloger over Bogauctioner, 17. bd.)

⁴⁹) Johan (eller Johannes) Brunsmand, født 30. okt. 1637 i Trondhjem, 1679 præst ved Vartov, Børnehuset og Pesthuset i København, død. 25. juli 1707, særlig kendt fra sin bog om »Køge Huskors« 1674. Han udgav 1676 »Aandelig Siunge-Lyst«, en ikke ringe salmesamling, som siden blev omarbejdet og udvidet og 1687 udkom under en ny titel »Den siungende Himmel-Lyst«. Heri fandtes et lille tillæg med salmer af Anders Bording. 9 af Brunsmands salmer blev optaget af Kingo i »Vinterparten«, men kun een i den endelige salmebog: »Hvi vilt du saa dig klage«. Herfra har Søren Jonæson antagelig hentet de salmer, som han har optaget af Anders Bording.

⁵⁰) Peder Olufsen Svegning, præst i Norge, maaske dansk af fødsel, da han blev student fra Slagelse 1632, først præst i nærheden af Stavanger, 1648 sognepræst paa Stordø. 1669 rejste hans fjender sag imod ham for drukkenskab; i den anledning rejste han til København, men døde 1670, før hans sag blev afgjort. Han udgav 1668 »Aurora eller Ny Morgenrøden«, en salmesamling, hvoraf Kingo optog nogle i »Vinterparten«. Om hans salmer se Blom Svendsen: »Norsk Salmesang«, I, s. 132—5.

bog», »Dito med et Sølvspende og Hefte«. En af disse *kan* være Lüneburgersalmebogen af 1686, da første udgave af den er i duodecimo som de to nævnte (bøgerne er i kataloget ordnet efter format), men »liden« kan den dog næppe kaldes med sine 2002 numre. Kingos »Vinterpart« træffes oftere i datidens auktionskataloger, saa der er faktisk ikke et eneste vidnesbyrd om, at Søren Jonæsøn *interesserede* sig for salmer, endsige *studerede* salmer eller endda havde faaet det vigtige hverv betroet at skabe en ny dansk salmebog, hvortil man dog skulde tro, at en del forarbejder og forstudier var nødvendige. Bogsamlingen fortæller om en habil teolog, jævnt hen en lærd mand, et stykke af en filolog, en humanist, en elsker af den klassiske digtekunst, men røber ikke nogen som helst forkærlighed for danske eller tyske salmer og salmebøger. Det er højst mærkeligt. Der maa naturligvis have været en almindelig dansk salmebog i huset, men den har de efterladte nok kunnet bruge og har taget den ud af reolen inden auktionen. De kan ogsaa have fjernet mere, men det er vel næppe sandsynligt, at de har fjernet tyske eller ældre danske salmebøger eller salmehistoriske værker. Om end med nogen usikkerhed maa man drage den slutning, at da Søren Jonæsøn fik sin store salmeopgave betroet, var han ganske uforberedt (men naturligvis ikke ubegavet eller uskikket), og da han opdagede, at vi havde for faa festsalmer, købte eller laante han Lüneburgersalmebogen som den mest omfattende og moderne og fandt deri, hvad han havde brug for. To bøger, en dansk og en tysk, er hele grundlaget for Søren Jonæsøns arbejde. Det er saa simpelt, at man vægrer sig ved at tro det. Arbejdet var færdigt paa 14 maaneder, og hverken før eller senere har han tilsyneladende interesseret sig for salmer eller salmebøger. — Denne slutning — e silentio — er draget med alt muligt forbehold.

Oversættelserne er for os blevet det vigtigste af Søren Jonæsøns arbejde; men saaledes var det nok ikke for ham selv. Hans hovedarbejde var at reparere de gamle danske

salmer, som var i brug. Han forbedrede deres rim og navnlig deres metrik. Han omskriver dem til regelmæssige vers, og undertiden bliver resultatet ganske smukt; i andre tilfælde er det næppe nogen forbedring. Som et eksempel skal anføres en særlig kendt salme, »Du Herre Krist«, hvor originalen er let tilgængelig, BH I, 247, Carl S. Petersens uddrag af Sthens Vandrebog, Køb. 1914, i Ludwigs »Salme og Sang«, »Dansk Kirkesang«s tillæg og andre steder. I salmebøgerne beholdt den den gamle form helt op til Guldbergs salmebog herhjemme og til den dag i dag i Norge. Men hos os blev den forkortet til 6 vers og omskrevet i et regelmæssigt metrum af Fr. Hammerich 1850; hans bearbejdelse blev optaget i R og de senere salmebøger og synges nu af alle danske. Det kan have sin interesse at se, hvorledes Søren Jonæson foretog en ganske tilsvarende bearbejdelse mere end halvandet hundrede aar før Hammerich:

1. Du, Jesu Christ, Min Frelser est,
Jeg haabis til din Naade
Jeg troer paa dig, forlad ey mig
Elendelig.
Dit ord mig best kand raade.
2. Din Villie lad mig lyde ad
At ieg dig ret kand dyrke
Du est min Gud, lær mig dit Bud
Ald min tid ud,
Du mig i troen styrke.
3. Fornøyet er ieg, Jesu kier
Med hvad du mig vil skicke.
Dig, Jesu min, Jeg slutter ind
I siel oc Sind,
Oc fra mig slipper icke.
4. Saa inderlig Jeg trøster mig
Alleene ved din Naade.
O Jesu sød, du for din død
Hielp mig af Nød
Oc frels mig af ald Vaade.

5. Min tro oc lid ieg ald min tid
Har sat til dig, O Herre!
Du est min trøst, dit ord oc røst
I ald min brøst
Min hiertensfryd skal være.
6. I angst til dig, Jeg vender mig
Du kand Mig best husvale
Den du est med, mod ald fortred
Er tryg i fred
Dig vil ieg mig befale.
7. Nu veed ieg vist, O Jesu Christ
Du mig ey vil forlade
Du siger saa kald du mig paa
Hielp skal du faa
I ald din Sorg oc Vaade.
8. O give Gud Vi dine Bud
Saa holde maa tilsammen,
At vi med dig Evindeligh
I Himmerig
Faa Saligheden Amen.⁵¹

Tages tiden og forholdene i betragtning, er dette ikke daarligt. Man er meget mere i tvivl, naar man sammenligner den gamle oversættelse af »Lovet være du, Jesu Krist« med Søren Jonæsøns bearbejdelse, skønt den gamle her er i en meget daarligere forfatning, end det var tilfældet med Sthens salme. I Cassube 1677 lyder den:

1. LOffvet være du JEsu Christ/
at du Menniske vorden est/
føð aff en Jomfru reen oc klar/
Thi glæder sig alle Engle Skar/
Kyrieleis.
2. Guds evige Faders eeniste Søn/
er føð for os til stor Trældom/
vor krænckelig Natur hand paa sig tog/
der i klædde sig det evige Gode/
Kyrieleis.

⁵¹⁾ »Udkast« nr. 113, anbragt til søndag Septuagesima.

3. Den som all Verden skal frelse aff Nød/
ligger i det Jomfruelige Skiød/
ha[n]d er et Barn saa lidet oc kleen/
som Himmel oc Jord opholder alleen/
Kyrieleis.
4. Det evige Lius gaar nu her ind/
som giffver all Verden et nyt Skin/
som liuser for os om Midnats Tjd/
at vi kunde kiende vor Fader saa bljd/
Kyrieleis.
5. Gud Faders Søn en Gud aff Art/
It dødeligt Menniske er vorden snart/
oc førde os aff denne Jammer-Dal/
Oc gjorde os Arffvinge i Himmerigis Sal/
Kyrieleis.
6. Hand er paa Jorden kommen arm/
at hand vilde sig offver os forbarme/
oc os i Himmelen gjøre rjge/
hans hellige Engle at være lige/
Kyrieleis.
7. Saadant monne hand sine Børn tilvende/
der paa vi nu hans Kierlighed kiende/
thi tacker hannem all Christenhed/
oc prjse did Gud i Evighed/
Kyrieleis.

Søren Jonæsons bearbejdelse lyder i renskriften (der adskiller sig noget fra den første tekst paa de hvide blade i »Forarbejde«:

1. Dig skee lof O Jesu Christ
At du Mennisk vorden est
Fød af en Jomfru reen oc klar,
Thi glædis alle Engle Skar
Kyrieleis.
2. Faderens eenbaarne Søn
Fødis af vort blod oc kiøn
Udi det ringe kiødets dragt
Forklæder sig hans Guddomsmagt.
Kyrieleis.

3. Den ald Verden ey begreb
Hand en Qvindes Foster blef
Hand er et Spæ oc lidet Noer
Som styrer alting med sit Ord.
Kyrieleis.
4. Herlighedsens rette Skin
Træder nu i Verden ind,
Hand gjør vor Midnats Mørkhed klar
At Liusens Børn Guds Venskab har.
Kyrieleis.
5. Hand ald Verdens Eyermand
Er en Giest i fremmed Land
At hand af denne jammerdal
Vil føre os til Himmel Sal
Kyrieleis.
6. Nøgen hand til Jorden kom,
Dermed hialp vor Fattigdom
At vi i Gud kand blive rig
Oc Englene i Himlen liig.
Kyrieleis.
7. Det alt sammen lod hand skee
For hans Kierlighed at tee
Thi tacker ham ald Christenhed
Oc priser Gud i evighed.
Kyrieleis.⁵²

Det kan ikke nægtes, at den gamle salme her er blevet friseret og vandkæmmet, men støvet er ogsaa gaaet af sommerfuglevingerne. Det var først Grundtvig, som formaaede at genskabe den til os, endda efter flere forsøg.

Kommissionen tog imidlertid den beslutning, at de gammelkendte salmer skulde optages i K i den gamle form. Dermed var paa een gang Søren Jonæsøns værk i hovedsagen kasseret, og interessen samler sig derefter kun om det, der for ham kom i anden række, det nye stof, som han bragte.

Og hvad var det?

Først og fremmest 25 oversættelser af nyere tyske salmer; ikke en eneste original salme af ham selv.

⁵²) »Udkast« nr. 68, til 1. juledag.

Dernæst 6 originale danske salmer af Anders Bording, som tidligere er nævnt. De stikker ikke saa dybt i kristelig henseende, men nogle af dem udmærker sig i høj grad ved formens elegance. Ingen af dem blev optaget i K. Alle blev optaget i »Tusindogti«, men ellers ikke brugt til noget.

Det er alt. Der er ingen salmer af de mangfoldige mindre digtere fra Elias Naur og nedefter, som Kingo dog havde indrømmet en rigelig plads i Vinterparten. Og der er ikke en eneste salme af Kingo selv. Det sidste er det mest forbløffende. Hvis salmerne i Vinterparten var tabu, kunde der dog have været mange at finde i de to dele af Sjungekoret; men der er ingen. Var Søren Jonæson da i den grad Kingos modstander? Eller var Kingo endnu i 1692—3 i saa høj grad paa det sorte bræt? Eller følte Søren Jonæson, at han ikke havde lov til at smykke sit værk med fjer, der var laant af den slagne modstander. Eller var der i tiden saa stor modvilje mod den tone, som Kingo førte ind i salmedigtningen? Endnu 1717 undgik Ægidius i Sønderjylland Kingos salmer, hvilket dog i nogen grad kan være af nationale grunde.

I hvert fald undgik Søren Jonæson ikke blot alle Kingos salmer, men han var ogsaa paa vagt mod den »grandiloquentia«, som de blev angrebet for. Hele hans værk, som ogsaa hans tale i enkeltheder, gør et meget beskedent og stilfærdigt indtryk. I Johann Rist's salme oversatte han:

O Drøvelse,
O hiertevee
Er det ey at beklage
At et Kreatur sin Gud
Vil til døden plage.⁵³

Men han antyder, at man ogsaa kan skrive saaledes: »At mand Jesum, Gud og Mand, Vil til Døden plage.« I næste vers hedder det: »O store Nød, Gud self er død«, hvilket er nøje efter originalens »O grosse Noth! Gott selbst ligt todt«. Men Søren Jonæson tilføjer i marginen: »Om disse expres-

⁵³) »Udkast« nr. 136, anbragt mellem »Psalmer til fasteugerne«.

sioner falder for haarde — se: »Gud self er død etc.« — kand det forandres saaledes: »Guds Søn er død«.

Maaske er det delvis derfor, han undgaar Kingo og hele den nyere danske salmedigtning med undtagelse af Anders Bording.

Det er klart, at Søren Jonæsøns forslag maatte kasseres. Det havde faaet uoverskuelige konsekvenser, om det var blevet ophøjet til officiel salmebog. Her stod mere paa spil, end man plejer at tænke sig. Det drejer sig om meget mere end uretten mod Kingo. Man vilde have faaet en lille nem salmebog paa 266 numre, ganske jævn og tilforladelig; de bedste af de gamle salmer var bevarede, de mest brugte uforandrede, de øvrige saa moderniserede i sproget, at de endnu vilde være brugbare et halvt eller et helt aarhundrede. Det var et konservativt arbejde netop i den forstand, at det gamle ved lempelig bearbejdelse var »konserveret«. Tilvæksten af danske salmer var uden betydning; tilvæksten af tyske salmer var meget mere vægtig og fire gange saa stor. Det vil altsaa sige, at Søren Jonæson ogsaa »konserverede« dette forhold, at den danske salmesang i det store og hele var en afdeling af den tyske, blot oversat paa et andet sprog. Var forslaget blevet vedtaget, havde det maaske forsinket den danske salmesangs nationale frigørelse i et aarhundrede. Om Søren Jonæson selv har været klar over dette, er ikke let at sige. Han har maaske slet ikke følt dette problem, men blot haft modvilje mod Kingos holdning og stil.

Derimod er det ganske klart, at Kingos kasserede Vinterpart var et bevidst frigørelsesforsøg. Derom vidner hans berømte fortale i Sjungekoret: »Saa vi og her i Danmark, saavel som de Tydske og andre Landsfolk (af hvilke vi hverken have behov at laane, eller udi Riimekunsten det ringeste at eftergive) kunde have Psalmer og Sange, til Gudfrygtigheds daglige øvelser, som ikke er taad og udlaant af deris: Thi de danskis Aand er dog ikke saa fattig og forknyt, at den jo kand stige ligesaa høyt mod Himmelen som andris,

alligevel at dend ikke bliver ført paa Fremmede og udlændiske Vinger.«⁵⁴ Sandheden af disse ord beviser han ved Sjungekorets to dele, og derefter laver han i Vinterparten salmebog efter dette program. Han kunde lykkeligt have gennemført det, om han ikke havde overdrevet sit synspunkt, og hvis han havde været mere beskeden med antallet og udstyrelsen af sine egne salmer.

Den i 1696 nedsatte kommission var mere konservativ end Søren Jonæson med hensyn til de gamle salmers tekst, men samtidig arbejdede den paa den nationale linje som Kingo, om end med større forsigtighed. Vi fik en salmebog, der beholdt forbindelsen med fortiden og samtidig stillede sporskiftet om, saa den danske salmesang blev nationalt frigjort fra den tyske. 1699 er et mærkeaar i dansk kristenliv, ikke blot fordi vi fik en ny salmebog, men fordi den danske kirkeprovins dermed havde vundet sin selvstændighed.

Der paatvinger sig et parallelt tilfælde, hvor vi danske nødes til at se sagen fra det modsatte synspunkt. Halvandet hundrede aar senere stod Norge i den samme situation i forhold til Danmark. Vi havde hidtil haft fælles salmesang, men nu var frihedsfanen rejst i Norge, om end først paa andre aandsomraader. Den danske salmesang havde i Norge en højt begavet repræsentant i W. A. Wexels⁵⁵, som ikke alene fremdrog den gamle danske salmeskat efter

⁵⁴) Thomas Kingo: »Samlede Skrifter» III, s. 6.

⁵⁵) Wilhelm Andreas Wexels var født i København 29. marts 1797. Da hans fader, som var af norsk slægt, flyttede til Norge efter sin danske hustrus død, kom sønnen til at studere i Kristiania, blev 1819 kateket ved Vor Frelzers Kirke (domkirken), 1846 res. kap. sammesteds, død 14. maj 1866, en af Norges betydeligste præster, med et stort og rigt forfatterskab bag sig. Udgav 1840 »Christelige Psalmer», en stor og betydelig samling, hvortil han selv havde leveret mange originale bidrag, desuden oversættelser og bearbejdelser. Paa grundlag heraf udgav han 1849 en regulær »Psalmebog», som nogle af hans venner indførte, og som han selv ønskede at bruge som tillæg til Evangelisk-christelig Psalmebog. Da dette blev forkastet, kom den til at danne grundlag for et mindre tillæg, det saakaldte Christiania-tillæg af 1853, som blev brugt i mange norske kirker.

rationalismens ødelæggelse, men var rede til at gøre skridtet fuldt ud, nemlig at indføre Grundtvigs nye danske sang i Norge. Selv var han i sine bedste ting en fortræffelig salmedigter. Han var paa den tid Norges Søren Jonæson, iøvrigt sans comparaison! Men Landstad sejrede⁵⁶. Han forkastede ikke den gamle fællesarv, men han afværgede køligt Grundtvig og skiftede sporet i retning af norsk national salmesang. Ogsaa han er i sine bedste ting en fortræffelig salmedigter, for danske øjne en stjerne af samme størrelsesorden som Wexels, men for Nordmændene den sol, der kom til at lyse over et frigjort land. Thi selv om hans originale salmer ikke er meget norske i tonen (han blev ogsaa dæmpet ned af en konservativ bedømmelseskomite), saa havde sporskiftet dog fundet sted fra 1852 til 1869, og derefter fjernede den norske linje sig meget fra den danske, dels fordi mange nye norske salmedigtere fremstod, dels fordi det nynorske maalt gjorde sig saa stærkt gældende, at man maatte oversætte hele den gamle salmearv. Nu er Norge et frit land. Vi danske kan undertiden føle et stik i hjertet, fordi de har fjernet sig saa meget fra os, men vi kan ikke komme uden om, at dette har ført deres salmesang frem til en rig blomstring og skænket den et ejendommeligt særpræg.

⁵⁶) Magnus Brostrup Landstad, født 7. okt. 1802 paa Måsøy præstegaard i Finmarken, 1828 res. kap. i Gausdal i Gudbrandsdalen, 1834 sognepræst i Kviteseid i Telemarken, 1839 forflyttet til Seljord, 1848 til Frederikshald, 1854 provst i Nedre Borgeysssel, 1859 sognepræst i Sandeherad. 1848 blev han opfordret til at udarbejde en norsk kirkesalmebog, men afslog det. Da det 1852 skulde drøftes at indføre Wexels' »Psalmebog« som tillæg ved Vor Frelsers kirke, skrev Landstad d. 1. og 2. maj i »Christiania-Posten« to lange artikler, hvori han kritiserede Wexels' arbejde og navnlig Grundtvigs salmer og bearbejdelser, som Wexels havde optaget. Forsigtigt antydede han, at Wexels' salmebog ikke var national. Disse artikler var medvirkende til, at Wexels' salmebog ikke blev indført, og da kirke departementet paany opfordrede Landstad til at udarbejde en norsk salmebog, sagde han endelig ja. Hans udkast dertil var færdigt 1861, og efter en længere prøvelse i en dertil nedsat »bedømmelseskomite« blev Landstads »Kirkesalmebog« autoriseret 1869.

Saadan gik det ogsaa i Danmark. Som det var en lykke for Norge, at Landstad overvandt Wexels, var det en lykke for Danmark, at Kingo trods sit første nederlag alligevel overvandt Søren Jonæsen. Danmark blev frit, og salmesangen blomstrede. For en overfladisk betragtning kunde det se ud, som om Brorson og Pontoppidans salmebog atter knyttede os nær til Tyskland. Men Brorsons oversættelser opvejes fuldt ud af hans originale salmer. Har vi noget mere dansk end »Op al den ting«, »Den yndigste rose« og »Her vil ties«? Desuden maa hans salmesang, som brød frem i en by med en dansk befolkning, der havde tysk kirkesprog, netop af den grund betragtes som en national frigørelse. Og med hensyn til Pontoppidans salmebog viste det sig, at den ikke formaaede at slaa Kingos af marken i de to kongeriger, hvorimod den blev grebet med begærlighed af de nordslesvigske menigheder, som havde dansk kirkesprog, men en officiel tysk salmebog, Christian von Stöckens⁵⁷. Saa langt som Pontoppidan⁵⁸ naaede mod syd, kunde danskheden holde stillingen, takket være Kingo og Brorson, der var paa højde med enhver tysk salmedigter. Man tør faktisk ikke tænke den tanke til ende, at Søren Jonæsons forslag var blevet ophøjet til salmebog og indført ikke blot i kongerigerne, men ogsaa i Nordslesvig, hvor bogen vilde have bestyrket den anskuelse, at alt af aandelig værdi kom fra Tyskland. Men Søren Jonæsons forslag blev kasseret. Det var en Guds lykke, at det gik, som det gik.

⁵⁷) Christian v. Stöcken, født 1633 i Rendsborg, 1656 sognepræst i Trittau, 1666 hofpræst og superintendent i Eutin, 1677 provst i Rendsborg og aaret efter generalsuperintendent for den kongelige del af begge hertugdømmer. Som saadan fik han som officiel slesvig-holstensk salmebog indført »Christian von Stoecken, D., Kleines Holsteinisches Gesangbuch« 1680. Se nærmere A. Malling: »Af Sønderjyllands Salmehistorie« i »Slesvigs delte Bispedømme«, Køb. 1949, s. 291.

⁵⁸) Pontoppidans salmebog havde praktisk talt optaget hele indholdet af Kingos salmebog uændret, altsaa hele den gamle danske arv. Hertil havde den føjet 259 nye salmer, væsentlig pietistiske, hvoraf de værdifuldeste var 92 salmer af Brorson, dels oversættelser, dels originale.